

A TÖRÖK SEREG ELVONULÁSA EGER ALÓL 1552-BEN

Szántó Imre

A népi ellenállás által is támogatott egri vár katonaságára óriási áldozatokat követelő rész hárult az 1552. évi török támadás visszaverésének feladatából. Ezzel kapcsolatos szerepüket és a várba bejött parasztok helytállását egyes kutatók romantikus lelkesedéssel színezték. Véleményünk szerint a differenciáltabb elemzés még teljesebben tudja megmutatni az egri várvédelem igazi szerepét és jelentőségét.¹

Az egri vár, amely körül 1552. szeptember 10-én végleg bezárult a török ostromgyűrű, az egymást követő rohamok és ágyúzások következtében október derekán már „... annyira rombadólt, s a földdel egyenlővé lett, hogy inkább sík mezőnek, mint várnak lehet tekinteni”.² A romhalmazon át — Istvánffy Miklós szerint — akár egy lovas is be tudott volna hatolni a sok megpróbáltatást megélt várba.³ A török mégis abbahagyta az ostromot. Néhány napig még apró csatározások folytak, aztán a török tábor feloszlott. Ahmed pasa október 18-án Belgrádba, Ali pasa pedig Budára indult seregével téli szállásra.

Már a kortársakat is élénken foglalkoztatta a kérdés — amely évszázadok során vissza-visszatért a magyar és külföldi történetírásban —, mik voltak tulajdonképpen a török Eger alóli elvonulásának okai. Más szóval: mi volt a sikeres egri várvédelem „titka”?

I. Ferdinánd király⁴ és Tinódi Lantos Sebestyén⁵ az egri diadalt „Isten kezének” tulajdonítja. A lantos deák szerint e világ hatodik nagy csodája, „isten mint lón Egernek megtartója”.⁶ Eger szabadulását — szerinte — „nem emberi hatalom... mivelé”, hanem „Úristen hatalmát jelönté”.⁷ Miben bíztak a magára hagyott várban Dobó és tisztársai?

1 Vö.: Századok, 1960. 1—3. sz. 278—285. o. A Magyarország története c. egyetemi tankönyv I/2. kötetéről.; *Elekes Lajos*: Rendiség és központosítás a feudális államokban. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1962. 96. o.

2 *Szederkényi Nándor*: Heves vármegye története. Eger, 1890. II. köt. 153—154. o.; *Dobó István, Mecseky István, Pethő Gáspár, Bornemissza Gergely* deák és *Zolthay István* jelentése a lefolyt ostromról Nádasdy Tamás országbíróhoz s dunántúli főkapitányhoz. Eger, Érseki Lyceumi Nyomda. 1552. október 19.

3 *Istvánffy Miklós*: A magyarok történetéből. Budapest, Magyar Helikon. 1962. 281. o.

4 Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarn, 1552. Fasc. 67. I. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Ebersdorf, 1552. október 22. — „... Locus autem ille (sc. Eger—Sz. I.) Deo benigniter fortiterque adiuvante adhuc strenue defenditur...” (A továbbiakban a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv jelzése: Sta.)

5 *Mészöly Gedeon*: Tinódi Sebestyén. Nagykőrös, 1906. 94. o.

6 *Tinódi Lantos Sebestyén*: Eger vár viadaljáról való ének. 33—34. verssor.

7 Uo. 9—12. verssor.

Tinódi írja:

„Reménységök önmaguknak nem vala,
Csak a köznépet ők biztatják vala.
Az istennek ők könyörögnek vala,
Meggzabadulásukat hiszik vala”.⁸

Verancsics Antal történetíró szerint is azért szabadult fel Eger a török ostromgyűrű alól, „mert a magyarok, kik benne valának, az istenben vetették vala minden reménységiket”.⁹ A végvári katonaság hősiek kitartásához az eszmei alapot, a közös ideológiát nem a feudális haza közös szerepére, hanem a keresztény vallási ideológia szolgáltatta. S amikor a „hitetlen” törökök megsemmisítéssel fenyegették a paraszti családját, létfenntartási eszközeit, az ezek védelmére indított harcban nemcsak a létfenntartási érdek, hanem keresztény hitük is ösztönözte őket. Az urak viszont, akiknek feudális hatalmát a török támadás veszélyeztette, a paraszttömegeket nemcsak önértükre, hanem keresztény kötelességükre való hivatkozással is mozgósították a harcra, a védelemre.¹⁰

Az egri kapitányok — Tinódi Sebestyén tanúsága szerint — „Isten ígéjével... bátorítanak”. Az éles szemű Salamon Ferenc is észrevette, hogy „a török elleni harcokban... a keresztény eszméknek oly részök volt, mint a hazafiságnak. Már Dobó István Egerben és Zrínyi Miklós Szigetváron különösen a vallás és keresztény világ védelmével buzdítja katonáit... Eger, a bányavárosok kulcsának tartott végvár, csakugyan megmaradt Dobó erélye, az egriek vitézsége és az imádság által... mert vallásosságuk egyik elemét tette vitézségüknek.”¹¹

A körülzárt várak kapitányai — Losonczy, Zrínyi — utolsó üzenetükben előrelátható haláluk értelmét mindenekelőtt a kereszténység védelmében látják, s csak ezután beszélnek az édes hazáról.¹² Így született meg egyrészt a külföld támogatásának biztosítására, másrészt a hazai jobbagyság mozgósítására az a jelszó, hogy Magyarország az egész kereszténység védőbástyája (clypeus et antemurale Christianitatis). A kereszténység védelme — Tinódi megfogalmazásában — egybefonódik aztán a vitézi becsülettel:

„Jó legényök, vitézők végházakban
Vannak gyakran terekkel bajvívásban
Az körösztyén hitért gyakor harcokban,
És jó hírért, névért sok országokban”.¹³

Istvánffy Miklós a következőkben foglalja össze a török elvonulásának okait Eger alól: „Azalatt, amíg Szent Lukács evangelista napjára (október 17. — Sz. I.) északi szél támadt, s elég nagy, fagyos esővel kevert hó esett

⁸ Uo. 1031—1036. verssor.

⁹ Verancsics Antal: Összes munkái, II. köt. Pest, MTA. 1857. 96. o. Monumenta Hungariae Historica. Második osztály: Írók III. — Forgách Ferenc szintén isteni hatalomra hivatkozik, hogy Eger alól dicstelenül vonult el a török sereg. (Forgách Ferenc: Magyar története 1540—1573. Pest, MTA. 1866. Mon. Hung. Hist. II. oszt. 16. 71. o. „... quis nisi divina potentia fugare potuisset...”)

¹⁰ Molnár Erik: Az SZKP XXII. kongresszusa és a szocialista patriotizmus. Vita a magyarországi osztályküzdelemről és függetlenségi harcokról. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 65. o.

¹¹ Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Második kiad. Budapest, Franklin, 1886. 160. o.

¹² Károlyi Árpád: Losonczy István két magyar levele. Történelmi Tár, 1881. 381. o.

¹³ Idézi Benda Kálmán: A végvári harcok ideológiája. Történelmi Szemle, 1963. VI. évf. 1. sz. 15—18. o.

az égből, bizonytalan hírek érkeztek a táborba, hogy Móric szász herceg, aki már hadsereggel Németországból Győrbe érkezett, másfelől meg Castaldo és Báthori erdélyi csapatokkal az ostromlottak segítségére jönnek. Ahmed vagy a bizonytalan híreket hozta fel ürügyül, hogy meghiusult ostroma, vagy a közeledő tél zordságától félt, avagy pedig, ami valószínűbbnek látszik, minden reményét elvesztette, hogy a várat elfoglalhatja, mivel látta, hogy csapatai meggyengültek és kimerültek, miután a lovasok és janicsárok legkiválóbbjai elestek, megsebesültek s a hosszú ostrom elcsigázta őket. Éppen ezért elhatározta, hogy felhagy az ostrommal és hazatér”.¹⁴

A korabeli török történetírók igyekeztek mentegetni az Eger alatt elszenvedett csúfos kudarcot. Lufti pasa Az oszmán-ház története c. munkájában így indokolja meg, hogy a török sereg kénytelen volt elvonulni Eger alól: „Azután Eger nevű várhoz mentünk, amely Magyarországnak hajdan erős vára volt. Jó ideig ostromolták, de mivel hideg volt s a tél közeledett, ezért nem volt alkalmas idő és így dolguk nem sikerült. Tehát eltávoztak onnan és szabadságot adtak a hadseregnek”.¹⁵ Hasonlóan ír az elvonulás okairól Dselálzáde Musztafa török történetíró: „Isten végzéséből bekövetkezvén a téli évszak és a hideg idő, a beállott esőzés és havazás miatt eltűnt a nyugalom és türelem; az élelmiszerekben való szűkség aggasztotta a sereget, a hidegség megzavarta a jószágok nyugalmát”.¹⁶

Ugyanaz a helyzet ismétlődött meg Eger vára alatt, ami 1551 október havában Temesvár alól parancsolta haza az ostromló török sereget. Dselálzáde Musztafa szemléletesen írja le az időjárás téliesre fordulását és Szokoli Mehemed hadinépének nyugtalanságát: „... a hatalmas isten végzéséből megváltozott a levegő, elmúlt a nyári idő. Elérkezvén a téli évszak, a melegséget hideg váltotta fel, a szelek fuvalmától kioldódván a felhők tömlői, megeredt az esőzés.

Hó és eső esett az égből,
Végképen eltűnt a nyugodtság.
A hideg miatt a szemet sem lehetett kinyitni.
A sátorok lakói elpusztultak,
A sátrak kötelei jegesek lettek.
Rendkívüli nyugtalanság szállta meg a sereget,
Dideregve reszkettek az állatok.
Szűkség állt be az élelmiszerekben,
A bajok raja lepte meg az embereket”.¹⁷

Az idézett korabeli történetírók adatai alapján fogalmazta meg a későbbi történetírás is a török elvonulásának okait. Hammer szerint a korán leesett hó készítette elvonulásra a törököt.¹⁸ Bucholtz a téliesre fordult időjárás mellett megemlíti a királyi felmentő seregek közeledésének hírét.¹⁹ Külföldi, sőt hazai történetírók közül is többen vannak olyanok, akik azt állítják, hogy Móric szász herceg győri táborozása bírta rá a törököt, hogy Eger alól elvonuljon. Decsy Sámuel Osmanográfiájában olvassuk: „Mind ezeknek végbe menetele után, egy felől Moritz Saxoniai Hertzegnek, más felől Castaldusnak és Bátorinak nagy hadi sereggel való menetelésének híre napon-

14 Istvánffy: A magyarok történetéből. 281. o.

15 Thury József: Török történetírók. II. köt. (1521—1566). Budapest, MTA. 1896. 38. o.

16 Uo. 272. o.

17 Uo. 262. o.

18 Hammer, Joseph: Geschichte des Osmanischen Reiches. III. köt. (1520—1574). Pest, Hartleben. 1828. 311—312. o.

19 Bucholtz, F. B.: Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten. VII. köt. Wien, 1836. 317. o.

ként öregbedvén, és az őszi kedvezőtlen idők is mind jobban közelgetvén, Achmet nagy Vezér minden kedvét s reményességét elvesztette, az ostromlást félbe szakasztotta”.²⁰ Gorove László ugyancsak „a hideg esszözések és ferge-tegek” beállításával és Szász Móric, Castaldo és Báthori András felmentő serege közeledésének hírével indokolja, hogy a török sereg október 18-án felszedte sátorfáját Eger alól.²¹ Nagy Béni még azzal egészíti ki a fentieket, hogy a török tábor „élésben, porban megfogyatkozott”.²²

Acsády Ignác a Magyarország története millenáris kiadásában az alábbiakban foglalja össze a török Eger alól történt elvonulásának okait: „Megmenté védőinek hősiessége és az isteni gondviselés, mert az óriási veszteség tétlenségre, s a korán beálló hideg elvonulásra kényszeríté az ellenséget. A táborban, noha a szomszéd birtokosok és községek is kényszerítették ele-séget szállítani, kezdettől fogva hiányos volt az élelmezés s a török katonák mindinkább elvesztették harckedvüket. Ellenben a várban minden bőségen volt, vigan laknak, trombitáltatják, sipoltatják magokat”.²³

A török sereg fölüeny várostromló módszere Szekfű Gyula szerint Dobó és társai, Mecskey István, Bornemissza Gergely, Zoltay István, Fígedy János kitartásán és találékonyságán törött meg. „Az egri ostrom bebizonyította, hogy erős elhatározás és katonai fegyelem a magyartom egyedül is megsegíti a török túlerővel szemben”. Szekfű nem hivatkozik sem a téliesre fordult időjárásra, sem a török sereg hiányos élelmezés-ellátottságára, minek következtében az utolsó véres roham után hazavonult. Ellenben kiemeli, hogy Ferdinánd felmentő serege Móric szász herceg vezetése alatt csak októberben gyűlt össze Győrnel, s csata kockázatása nélkül feloszlott.²⁴

A felszabadulás utáni helytörténetírók szerint „Eger falainak állítólagos ereje, meg a török sereg élelmezésében mutatkozó nehézségek s a korán beálló tél semmiképpen nem tekinthetők olyan körülménynek, mely egymagában kényszerítette volna őket elvonulásra. A vár fal, hadifelszerelés, bá-torszívú harcos védők nélkül csak holt tömeg... A török sereg elvonulása nem más, mint nyílt beismerése vereségüknek. Ezt a vereséget Eger védői mérték rájuk, nem a hideg időjárás. A győzelem érdeme az egri vitézeké, nem pedig rajtuk kívülálló mellékes körülményeké”.²⁵ A Magyarország története I. kötete annyit jegyez meg: „Mikor a védők már feladták a reményt, hogy külső segítség megmenti őket, a török sereg annyira kimerült, hogy felhagyott a további harccal”.²⁶

Anélkül, hogy legkevesbé csökkenteni óhajtanánk az egri vitézek világ-raszoló érdemeit a győzelem kivívásában, úgy gondoljuk, hogy — az újabb kutatások fényénél — több figyelmet kell fordítanunk a „rajtuk kívülálló mellékes körülményekre” is. Az ostromló török seregnek Eger vára alatt el-

²⁰ Decsy Sámuel: Osmanografia. III. rész. Bécs, Kurzbeck 1789. 420. o.

²¹ Gorove László: Eger városának története. Eger, Erseki Lyceumi Nyomda, 1876. 118–119. o.

²² Nagy Béni: Eger ostroma 1552-ben. Békefi Emlékkönyv. Budapest, 1912. 274. o.

²³ Századok, 1880. 489. o.; A csábrági várnagy október 17-i levele Balassa Menyhértnek. Idézi Acsády Ignác: Magyarország három részre oszlásának története 1526–1608. Budapest, 1897. 326. o.; Szilágyi Sándor (szerk.): A magyar nemzet története. V. köt. Budapest, Atheneum, 1897.

²⁴ Hóman Bálint—Szekfű Gyula: Magyar történet. III. köt. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1943. 61. o.

²⁵ Soós Imre—Szántó Imre: Eger vár védelme 1552-ben. Budapest, Művelt Nép 1952. 88–89. o. — Gerő László szerint is „Dobó István... fáradhatatlan szervező ereje, hadvezéri kiváltsága és kevés számú védőjének elszánt harci akarata, hazaszeretete védte meg 1552-ben, az ez időben még korántsem még korszerű várat”. (Lásd Gerő László: Magyarországi várépítészet. Budapest, Művelt Nép. 1955. 358. o.)

²⁶ Magyarország története I. köt. Budapest, Gondolat Könyvkiadó. 1964. 175. o. (a megfelelő rész R. Várkonyi Agnes tollából).

szenvedett kudarca az eddigieknél árnyaltabb, romantikus túlzások nélküli megindokolást kíván.

Foglaljuk röviden pontokba, hogy az egeri várvédelemmel foglalkozó egykorú források és a későbbi történetírók milyen okoknak tulajdonítják az ostromló török sereg elvonulását:

- a) „úristen hatalma”;
- b) Eger védőinek helytállása, elszánt harci akarata;
- c) a török ostromló sereg meggyengülése, kimerültsége (élelmiszerhiány);
- d) a kedvezőtlen, téliesre fordult időjárás;
- e) Szász Móric, Castaldo és Bátori András felmentő csapatai közeledésének híre;
- f) Eger falainak állítólagos ereje.

Dselálzáde Musztafa török történetíró megállapítása Eger falainak állítólagos erejéről — hogy ti. „...bástyáinak ormai az égig érnek, falainak alapja a tengerben van” —²⁷ keleties szóvirág a vereség keserű tényének szépítésére. Eger várának legfőbb erőssége az 1552. évi ostrom idején a külső vár, vagyis a „magyar módra” épített palánk volt.²⁸

Ami a fenti sorrendet illeti — s ha eltekintünk „isten csodájától” és Eger falainak állítólagos erejétől —, akkor első helyen mi is Eger vár védőinek hősi helytállását, elszánt harci akaratát emeljük ki. Az egeri győzelem azért születhetett meg, mert Dobó István — legalább életének ebben a kiemelkedő szakaszában — a törökkel szemben tudott és mert a nép helytállására és otthonszeretetére támaszkodni. A nagy cél érdekében mozgósítani tudta a végvári katonák és környékbeli jobbágyok hatalmas erejét, akik cselekvői voltak a várvédelemnek. Különleges történeti feltételek között átmenetileg osztálytársadalomban is létrejöhet az alapvető osztályok együttműködése, az ellentétes osztályok átmeneti érdekközössége. A török egyszerre fenyegette a nemesek és jobbágyok különböző érdekeit. A török elleni harcokban azonban az urakat és a parasztokat más és más célok, érdekek vezették. Az urak kizsákmányoló uralmukat védték az ellenségtől, a parasztok pedig azt az életlehetőséget védelmezték, amelyet számukra a feudális kizsákmányolás meghagyott, s amelyet most a török ellenség pusztulással fenyegetett.²⁹

Az 1552 tavaszán megindított török támadás célja az volt, hogy megsemmisítő csapást mérjen Ferdinándra, aki Erdélyre is kiterjesztette hatalmát. II. Szolimán szultán három nagy sereggel több irányban támadva akarta megtörni Ferdinánd magyarországi uralmát.³⁰ Az Ahmed pasa szerdár vezetése alatt álló fősereg feladata Temesvár és Lippa megvétele volt. A havasalföldi török-tatár hadnak — amelyhez még a két román vajdának is csatlakoznia kellett — jutott az a megbízás, hogy Erdélyt megszállja, Ferdinánd ottlevő hadait kiűzze és János Zsigmondot visszahelyezze a fejedelmi székbe.³¹ A harmadik sereg vezére, Khadim Ali budai helytartó, azt az uta-

27 Thury: Török történetírók. II. köt. 272. o. Részlet *Dselálzáde Musztafa*: Az országok osztályai és az utak felsorolása c. munkájából.

28 Takáts Sándor: A magyar erősségek. Rajzok a török világból. II. köt. Budapest, Akadémia Nyomda, 1915. 23–24. o. — „In exteriori arce saepes seu vallum, quo tempore expugnationis Agria praecipue defensa est, pali saepesque tota per pedites sit combusta.”

29 Molnár Erik: A nemzeti kérdés. Vita a magyarországi osztályküzdelmekről és függetlenségi harcokról. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1965. 21. o.; R. Várkonyi Agnes: A nemzet, a haza fogalma a török harcok és a Habsburg-ellenes küzdelmek idején (1526–1711).: *Andics Erzsébet* (bev.): A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964. 33. o.

30 Forgách: Magyar történelme. Pest, Eggenberger, 1866. 36. o. — „...ita hostem nec uni suffecturum, pluribus bellis simul implicatum destineret...”

31 Történelmi Tár, 1892. 147. o.; Ahmed pasa levele a filippopolisi táborból Patócsy Ferenchez, 1552 május elejéről.

sítást kapta, hogy rombolja le a Hont-Nógrád megyei erősségeket, míg a fősereg Temesvárt ostromolja.³²

A török fővezérlet ügyesen oldotta meg, hogy Ahmed pasa hadművelete kitzűzött célját, Temesvár elfoglalását elérhesse:

a) Ali budai pasa Veszprém és a Hont-Nógrád megyei várak ellen végrehajtott támadással lekötötte Ferdinánd dunántúli és felvidéki erőit. A Hont-Nógrád felé történő hódítás iránya egyúttal megjelölte a török terjeszkedésének másodlagos szárnyvonalát is; a szultán a gazdag felvidéki bányavárosokra vágyott;³³

b) A havasalföldi és moldvai török—román hadak beütése lekötötte Castaldo erdélyi haderejét;

c) A török diplomácia békealkudozásokkal — Temesvárnak adófizetés ellenében történő megmentésével — elvonta Castaldót az erélyesebb hadi készsületektől.³⁴

Ahmed pasának — egy török fogoly elbeszélése szerint — állítólag az volt a szándéka, hogy visszavonul abban az esetben, ha Temesvárt nem sikerül elfoglalnia. Ha azonban vállalkozása sikerrel jár, akkor sem nyomul tovább, hanem adófizetés feltétele mellett egyezkedik a békéről. Miután azonban látta, hogy — Temesvár elestének hírére — Lippát és Solymost üresen hagyták, csasztt küldött a szultánhoz azzal a jelentéssel, hogy Erdély és egész Magyarország „futásban” van. Ennélfogva nem szeretné a kedvező alkalmat elszalasztani, hanem parancsot vár a további előnyomulásra.³⁵

Ahmed pasa a temesvári és lippai sikerektől felbuzdulva olyan tervet forgatott, hogy betör Erdélybe, kiüzi onnan Castaldo zsoldosait és visszahelyezi János Zsigmondot a fejedelmi székbe. Két ok azonban visszatartotta ettől az elhatározástól. „Az egyik az volt — olvassuk Istvánffy Miklósnál —, hogy megtudta, hogy Castaldo és Báthori a tartomány határait, melyeken neki át kellett haladnia, kellően felszerelt hadsereggel szállta meg, s felkészülve várja érkezését; ezeknek erejéről és csapatairól az emberek beszéde és hiedelme azt terjesztette, hogy nagyobbak és erősebbek, mint valójában. A másik ok az volt, hogy Ali sok érvvel rávette őt arra, hogy azokat a helyeket kell elfoglalnia . . ., melyek a parancsnoksága alatt álló Budához közel fekszenek, s amelyekről a török uralom alatt álló területeket állandóan támadják”.³⁶ Ezért került sor végül arra — az 1551-es hadműveleti terven túllépve —, hogy Ahmed pasa nagyvezér és Ali budai helytartó szeptember 2-án Szolnok alatt egyesítették seregüket, s annak megvétele után Eger ostromára indultak.

Eger védői 1552-ben azzal, hogy 38 napon keresztül kitartóan állották a török seregek súlyos rohamait, megghiúsították az ellenség szándékát: a bányavárosok elfoglalását, Erdély és Magyarország elválasztását. Pedig a várvédő tisztek nagyon jól tudták, hogy Eger vára legfeljebb két heti ostromot bír ki, s ha közben nem érkezik meg a királyi felmentő sereg, mindnyájan a halál fiai. A felmentő had megérkezése felől pedig — mint látni fogjuk — nem sok reményt táplálhattak magukban. Amikor Szolnok elestéről befutott a hír az egeri várba, a kapitányokat, Dobó Istvánt és Mecsey Istvánt

32 *Forgách*: Magyar történelme. Pest, Eggenberger, 1866. 36. o. „Igitur Amhat passae secundo vezirio expeditione iniunxit (sc. Szolimán—Sz. I.), utriusque Valachiae principibus, ut motus Transilvaniae observarent; Aly bassae budensis finitimas arces atque castella expugnare, aut excindere . . .”

33 *Salamon Ferenc*: Magyarország a török hódítás korában. Pest, Heckenast, 1864. 86. o.; *Probszt, Günther*: Der Beitrag der niederungarischen Bergstädte zur Türkenabwehr. Südostforschungen, Bd. XIII. München, 1954. 93—138. o.

34 *Czimer Károly*: Temesvár megvétele 1551—1552. Hadtörténelmi Közlemények, 1893. 375. o.

35 *Történelmi Tár*, 1891. 281. o.; *Castaldo* levele a százszebesi táborból, 1552. augusztus 10.

36 *Istvánffy*: A magyarok történetéből. 261. o.

egy-két pillanatra halálsejtelmek vették elő, Mecskey másodkapitány 1552. szeptember 6-án hűgához intézett búcsúlevelében többek között ezeket írja: ... minden nap fejünkre várjuk a súlykot, mert immár Szolnokot is megadták az árulók. Immár rajtunk az szer, azért imádjátok istent értünk, mert azt nekem hidd: ez az én utolsó levelem ... elválik a mi dolgunk tizenötöd napig”.³⁷

Dobó István búcsúlevele is tele van halálsejtellemmel: „A budai pasa vásárnap (augusztus 21. — Sz. I.) indította el táborát hadiszereivel Eger vagy Szolnok megszállására; többen mondják azt, hogy Egerbe akar jönni, mint azt, hogy Szolnokba ... Még most a törökök úgy vannak az úton, hogy mehetnek akár Szolnokra, akár Egerbe. Ez éjjel vettem levelét király öfelségének, aki már Bécsbe jött, s bátorít minket, hogy a szükséges dolgokban támogatni fog, s hamar összeszedett seregével, melynek különböző helyekről megérkezését mindennap és órán várja (mert e szavakkal írta öfelsége) nekünk és más híveinek segítségére lesz. Teljesítenünk kell tehát bátor és erős lélekkel Eger vára védelmezését és megtartását, mely teherrel minket a királyi kegyelem halmozott el, ha késő nem lenne ... Sárát (feleségét — Sz. I.) a nekem való szolgálat miatt ne hagyják el, s hiszem, hogy ezt meg is fogják tenni. Végre éljenek igen boldogul”.³⁸ Dobó említi a király levelét, de az ebben ígért segílyre nézve magának sincs bizalma; azonban Eger megvédését „bátor és erős lélekkel” kész teljesíteni. Az „éljenek igen boldogul” búcsúszó azt látszik jelezni, hogy Dobó felkészült a halálra is.

Hogy tehát az egri várvédők 38 napon keresztül hőiesen állták a török sereg súlyos rohamait, amikor az állandó ágyúzás, törés a földdel tette egyenlővé a várfalak jelentős részét, bevették nevüket az utókor emlékezetébe. Mégis azt kell megállapítanunk, hogy október 13-án, az utolsó roham alkalmából, elértek már ellenállóképességük és kitartásuk végső határáig. Dobó kivételesen díszruháját öltötte fel, maga is a küzdők közé állott, és mindig ott forgolódott, ahol legsűrűbben támadott a török. Ebből a várvédők is láthatták, hogy vagy visszaverik végleg a törököt, s az többet nem próbálkozik, vagy pedig mindnyájan a romok alá temetkeznek. Már-már kimerültek a katonák, amikor a várkapitány bort hozatott nekik, ami pedig a fősvénységéről ismert (avaritia infamis) Dobónak eddig nem volt szokása:

„Dobó futamék bástyára hirtelen.
Ott minden népét erősen biztatja,
Az köveket asszony népvel hordatja.
Fáradt népnek csöbörrel borát hordatja,
Viadalhoz azzal jobban támasztja”.³⁹

Kétségtelen, hogy az egri várvédők még egy újabb nagy török rohamot bajosan tudtak volna visszaverni. Az egri győzelem „titkához” tartozik tehát az is, hogy a török nem tett — mert nem tehetett — még egy újabb kísérletet október derekán a vár elfoglalására. A fényes sikerekkel induló és a legszebb eredményekkel biztató hadjáratot félbe kellett szakítania. Amikor Ali budai pasa rávette Ahmed pasát, hogy Erdély megrohanása helyett együttes erővel Szolnokot, illetve Eger várát foglalják el, lebecsülte az egri várvédők erejét és hősiességét. „Rossz akolnak mondta Egör várát”, s azt gondolta, hogy még jóval a kedvezőtlen időjárás beköszöntése előtt —

³⁷ Pataki Vidor: Az egri vár élete. Eger, 1934, 41. o. — Idézi Mecskey István másodkapitánynak 1552. szeptember 6-án hűgához írt kiadatlan búcsúleveléből.

³⁸ Gyárfás István: Dobó István Egerben. Budapest, MTA. 1879. 62—63. o.

³⁹ Tinódi: Eger vár viadaljáról való ének 1495—1500. verssor.

megrettenve a török túlerőtől — érett gyümölcsként fog ölükbe hullni. Nem így történt. A „rozzant akolt” a maradék Magyarország áttörhetetlen bástyájává változtatta Dobó István katonáinak és a vár egész lakosságának hősiessége, rendíthetetlen helytállása.⁴⁰

A török sereg fővezére, Ahmed pasa azért volt kénytelen kiadni a parancsot az elvonulásra, mert belátta, hogy hiába veti újabb harcba a török császár féltett hadát, hiába hoz újabb véraldozatot; az egriek harci ereje még most is töretlen: „vígán laknak, trombitáltatják, sípoltatják magokat”.⁴¹ Tinódi Sebestyén Ahmed pasa szájába adja az egri vitézek dicséretét:

„Mennyit jártam mindez széles világban;
Sok várakat vívtam sok országokban,
Jobb vitézökre sem találtam házban,
Mint ez rossz akolnak vélt Egör várban”.⁴²

Nem tekinthetjük „mellékes” körülménynek az ostromló török sereg Eger alól történő elvonulásának okai között a téliesre fordult, kedvezőtlen időjárást és az ellenséges sereg harcértékének alászállását. Ismeretes, hogy ebben a korban élesen elkülönült egymástól a hadjárati idő és a téli kvártély ideje.⁴³ A török hadsereg hónapokig tartó út után érkezett Magyarországra földjére és így csak a nyár közepén foghatott nagyobb hadműveletekbe. A hideg közeledtével viszont — október közepétől — a török csapatok harci értéke nagyon lecsökkent; ilyenkor rendszerint abbahagyták a hadműveleteket, megkezdték a visszavonulást. A törökök október 26-át (Kászim napját) tartották általában a nyári táborozás végének, amit egészen pontosan természetesen nem vettek figyelembe. A török hadműveleteket lezáró szokásos határidő közeledése is siettetete tehát a visszavonulást. Éppen ezért minden hét, minden nap a Magyarország ellen támadó török hadsereg feltartóztatásában falvakat, jelentős területeket mentett meg az ellenséges pusztításoktól.

A törököknek — és más seregeknek is — azért kellett ebben az időben a kedvezőtlen őszi klíma beköszöntésével a hadjárati időt tavaszig szüneteltetnie, mert téli víz idején lehetetlen volt biztosítani nagyobb létszámú hadsereg ellátását. A rossz utakon gyakorlatilag minden nagyobb támogatás leállt; nemcsak a takarmányellátás, hanem még a kenyérellátás biztosítására sem nyílt lehetőség.⁴⁴ Ezenkívül azt is figyelembe kell vennünk, hogy a törökök mint déli emberek kevésbé bírták az időjárás változását.

Forrásaink beszámolnak arról, hogy az egri táborban nagy éhség és dögihalál (pestis) pusztít.⁴⁵ Batthyány Ferencnek Mária özvegy királynéhoz 1552.

40 *Mód Aladár*: 400 év küzdelem az önálló Magyarországért. Budapest, Szikra, 1954. 38. o.
41 Századok, 1880. 489. o. Idézi *Acsády*: Magyarország három részre oszlásának története 1526—1608. Budapest, Atheaneum, 1897. 326. o.

42 *Tinódi*: Eger vár viadaljáról való ének 1547—1551. verssor.

43 *Sinkovics István*: Végvári harcok. Magyar Történeti kongresszus 1953. június 6—13. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954. 53. o.; *Perjés Géza*: Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregelemezés és stratégia a 17. század második felében (1650—1715). Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 171—174. o.; *Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67. I. Ferdinánd Castaldóhoz*, Bécs, 1552. október 15. — „...hostes quoque diutius propter instantem hyemen in campo manere non poterunt et ad Agriam... nihil efficient...”; *Uo. I. Ferdinánd Castaldóhoz*, Ebersdorf, 1552. október 22. — „...et iam ingruit hyems, qua tandem hostium obstinacia infringetur...”

44 *Perjés*: Mezőgazdasági termelés... 171—172. o.

45 *Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.*; *Castaldo I. Ferdinándhoz*, Szászsebesi tábor, 1552. szeptember 25. — „...exercitus Turcarum valde diminutus et afflictus erat...”; *Uo. I. Ferdinánd Castaldóhoz*, Bécs, 1552. október 13. — „...Insuper nobis aliunde concorditer exploratum et relatum est, Turcos in castris sub Agriam constitutis magna fame et victualium inopia premi, ac pestilentia, contagio infectos vehementer concidere et equos ipsorum macie valde confestos ac in magno numero mortuos esse...”; *Történelmi Tár*, 1891. 486. o.

szeptember 2-án intézett levele arról tanúskodik, hogy a pestis és az éhség már Temesvár és Lippa elfoglalása után felütötte fejét Magyarországon. „Az Isten maga azzal mutatta ki haragját, hogy a táborban és a harcmezőn karddal, a városokban meg a járvánnyal öletett bennünket” — kesereg Batthyány.⁴⁶ Ferdinánd királynak 1552. október 18-án Bécsből kelt leveléből annak a reménye csendül ki, hogy a törökök nem sokáig időznek Eger alatt; a pestis annyira tombol közöttük, hogy naponként három-, négy-, ötszázán hálnak meg közülük: nemcsak az emberek pusztulnak igen nagy számban, hanem az állatok (igavonók) is. Az egriek pedig — Ferdinánd szavait idézve — „bátor lélekkel vannak és azt a helyet férfiasan védelmezik, semmit nem aggódhatunk — Isten kegyelméből — annak elvesztése miatt”.⁴⁷

A pestist az éhező török seregnél valószínűleg az eltemetetlen hulla, romlott ételek, vagy emberi táplálkozásra alkalmatlan anyagok fogyasztása okozhatta. A nyárvégi járvány a török katonaság között feltehetően több áldozatot szedett, mint a lakosságnál, mivel ellenálló erejük az eltelt hadjáratok idő nélkülözése, a rossz liszt miatt szeptemberben már a mélypontra lehelte. Ehhez járult aztán, hogy a legyengült szervezetű, kiéhezett, az egyhangú étkezéstől megundorodott ostromló törökök mohón vetették rá magukat az Eger környéki mosatlan, éretlen gyümölcsre és — szüretidő lévén — a szőlőre. Az eredmény: a hadsereget tizedelő vérhas- és tifuszjárvány.⁴⁸

Ami már most a királyi felmentő sereg közeledését illeti, hiú reménykedés maradt a várvédők csüggettségének elhárítására. Mivel bíztatták Dobó és tisztársai a magára hagyott várban a védőket? Tinódi Sebestyén írja:

„Oly igen bizjunk csak urunk Jézusba,
Hatalmasságába, szabadulásba,
Azután királyba, és ez országba,
Kik most jönnek segítségül táborba”.⁴⁹

Mit tett a Habsburg király, I. Ferdinánd ebben a súlyos helyzetben a török veszedelem elhárítására?⁵⁰

Az 1552-es hadjárat sorsa már előre eldőlt azzal, hogy I. Ferdinánd a Németországban 1551 őszen felújuló vallásháború miatt bátyja, V. Károly császár részéről semminemű támogatásban nem részesülhetett. A protestáns fejedelmek — élükön Móric szász választóval — II. Henrik francia királlyal szövetségre léptek a császár ellen. Ferdinánd vonakodott a török elleni hadjárat személyes irányításától. A király személyes megjelenéséhez kötött általános nemesi felkelés Magyarországon éppúgy, mint Erdélyben, elmaradt, s az ország védelme csak részleges hadfelkelésre volt bízva, mely azonban a gyakorlott török katonasággal szemben elégtelennek bizonyult. Így Magyarország a török támadásával szemben magára maradt.⁵¹

46 Brüsszeli okmánytár. II. kötet. Pest, 1858. 353. o.

47 Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. Ferdinánd a gyulafehérvári vikáriushoz. „... Agrienses autem forti sunt animo et locum illum viriliter... defendunt, nec quidquid de eius amissione Deo proposito dubitatur...”

48 Perjés Géza: Zríny Miklós és kora. Budapest, Gondolat, 1965. 316. o.

49 Tinódi: Eger vár viadaljáról való ének 1031—1034. verssor.

50 Szántó Imre: A Habsburg-segítség szerepe Eger vár 1552-es védelmében. Az Egri Pedagógiai Főiskola Füzetei, 259. sz. Különlenyomat a Főiskola Évkönyvének VIII. kötetéből. Eger, 1962. 321—335. o.

51 Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában 1541—1711. Budapest, MTA, 1918. 70. l.; Brüsszeli okmánytár II. kötet. Pest, 1858. 351. o. — Batthyány Ferenc Mária özvegy királynéhoz. Bécs, 1552. szeptember 2. „... Nam seditione orta in Germania... coacta fuit Maiestas Regia (relictis hic omnibus suis et Regni negotiis in suspenso) eo statim ascendere, que saltem istis proximis diebus rediit huc Viennam. Interim vero dum

Míg hazánkban az egyik vár a másik után került török kézre, Ferdinánd külföldön időzött s a német ügyekkel foglalkozott. Folyton intézkedett és levelezett, de pénzt és katonát nem küldött. Úgy látszott, hogy a király „inkább reményt és bőséges ígéreteket tud pillanatnyilag nyújtani, mint erőt és segítséget”.⁵² Állandóan sürgette császári bátyját, V. Károlyt, hogy fogadja el a passauai békefeltételeket és vessen véget a háborúnak Németországban, hogy aztán ellenfelei, különösen Móric szász választófejedelem hadát szolgálatába fogadhassa és Magyarországra küldhesse a török ellen. 1552. június 28-án Passauból tudósította bátyját Erdély és Magyarország veszélyes helyzetéről és sürgette, fogadja el a birodalmi rendek által ajánlott békét, hogy minden erejét a török ellen fordíthassa. Ha ez nem történik meg, elvész Erdély s utána egész Magyarország.⁵³ Július 24-én ugyan csak Passauból írt a császárnak, kérve, fogadja el a békét a birodalomban, hogy onnan segílyt kaphasson Magyarországra, hol a dolgok mind rosszabbul folynak.⁵⁴ Augusztus 1-én azért sürgette a császárt, hogy adjon ki rendelkezést a birodalmi gyűlésen megajánlott török elleni pénzsegély beszedésére, mert e nélkül nem képes sereget tartani a török ellen.⁵⁵ Ferdinánd augusztus 5-i levelében hírül adja a császárnak Temesvár elestét, s hogy a budai pasa Eger bevételére készülődik.⁵⁶

Ferdinánd király a Nógrád megyei veszteségek után attól tartott, hogy Ali pasa győztes seregével a bányavárosokra tör. Ezért olaszokból, németekből és morvákból mintegy 10—12.000 főnyi sereget adott Teuffel Erazmus főkapitány vezérlete alá, hogy a Füleknél táborozó nemesség 7000 főnyi csapatával egyesülve Ali pasa ellen hadjáratot vezessen. Ali pasa azonban a palásti mezőn augusztus 11-én nyílt csatában megverte a felfuvalkodott Teuffel zsoldos seregét, még mielőtt az egyesülhetett volna a nemesi seregekkel. A császári zsoldosok vad futásban kerestek menedéket. Teuffel és Pallavicini 4000 emberükkel fogságba estek, a Füleknél összegyűlt nemesi felkelő sereg pedig szétszéledt. Így tehát Ferdinánd egyetlen serege, mely talán képes lett volna az Eger felé törő Ali pasát feltartóztatni, csúfos módon megsemmisült.⁵⁷

A gyűlölt Castaldo ki sem mozdulhatott Erdélyből. A szultán által János Zsigmond visszahozására újból felszólított erdélyi nemesség a palásti vesztes csata hírére a császári tábornok fosztogató és lázongó csapatai ellen fordult. A kegyetlenül zsarolt nép meggyűlölte az idegen uralmat, a féktelen zsoldosterrort. „A parasztok az erdőbe menekültek és összecsoportosultak oly célból, hogy azt, ami terméseikből még el nem pusztult, katonáink ellen megvédjék, kik, hogy megélhessenek, kénytelenek eleséget rablás útján sze-

haec in Germania agerentur, Thurca hostis noster naturalis habens mutuam intelligentiam cum Rege Francorum, qui nunquam bono Christianorum studuit prodesse, destinatis in ipsum oppressum et destitutum Regnum Hungariae certis et validissimis bellis...” — Arra vonatkozólag, hogyan értékelte I. Ferdinánd király az 1552-es év politikai és hadi eseményeit: Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67. I. Ferdinánd a szászok universitasához. Ebersdorf, 1552. október 28.

52 Istvánffy Miklós: Regni Hungarici Historia. Köln, 1685. 219. o.; Ghymesi Forgách: Magyar Históriaja. Pest, Eggenberger, 1866. 48. o.

53 Brüsszei okmt. II. köt. Pest, 1858. 334—336. o.

54 Uo. 338. o. I. Ferdinánd V. Károly császárhoz. Passau, 1552. július 24. — „... en Hongrie, ou les affaires vont tousiours de mal en pis...”

55 Uo. 339—341. o. I. Ferdinánd V. Károly császárhoz. Passau, 1552. augusztus 1.

56 Uo. 341—344. o. I. Ferdinánd V. Károly császárhoz. Passau, 1552. augusztus 5.

57 Matunák Mihály: A palásti csata. Hadtörténelmi Közlemények, 1910. 244—248. o.

rezni maguknak. Ilyképpen nem múlik el egyetlen nap sem, melyen valóságos csatározás ne folynék a két párt közt és mindkét részről halottak ne maradnának a csatatéren” — jelenti Castaldo Ferdinándnak.⁵⁸

Így a király hiába buzdította Castaldót Eger megsegítésére. Hogy Castaldo Erdélyt egyelőre mégis megtarthatta, az volt az oka, hogy Ali pasa a török fegyverek szerencséje és saját hiúsága által elvakítva Erdély megszállása előtt előbb Szolnok és Eger megvétele határozta el.⁵⁹ Castaldo császári hadvezér augusztus 16-án arról értesítette a trónörökös, Miksa főherceget, hogy Ahmed pasa seregével a lippai hídon átkelt a Maroson, de még nem tudják biztosan, merre veszi útját.⁶⁰

I. Ferdinánd király — miután zsoldos seregét a török a palásti mezőn szétverte, vezérei fogságba estek, megmaradt kevés számú zsoldosa lázonzott, Castaldo beszorult Erdélybe, pénze pedig nem volt — parancsot adott a főuraknak és nemeseknek, hogy „ne mulasszanak el segítséget nyújtani a megszállás előtt álló Egernek, mivel annak megtartásától függ egész Felső-Magyarország üdve”.⁶¹

„Uraknak az felföldi vármegyéknek,
Királ irata mint jó hiveinek,
Oltalmára gondolnának Egörnek,
Ha kívánnák megmaradtát földöknek.”⁶²

Két nappal a palásti csatavesztés után Ferdinánd azt írta a haditanács titkáranak, hogy a nyitrai püspök, továbbá Balassa János és mások szedjenek össze vagy 600 embert és rendeljék őket Szolnokra és Egerbe. Serédy Györgyöt pedig arra utasította a király, hogy 150 lovast küldjön segítségül Kassáról.⁶³ A magyar kamarával augusztus 16-án közölte, hogy Egerbe bizonyos mennyiségű puskaport, ágyút és ólmot küld a vár megerősítésére. Megparancsolta, hogy a pozsonyiak ezeket késedelem nélkül szállítsák Egerbe.⁶⁴ Dobó Istvánt folyton biztatta, hogy gyűjti a hadat segítségére. Ferdinánd küldött is két zászlóalj cseh zsoldost, de ezek későn indultak és nem tudtak már bejutni a körülvelt várba.⁶⁵

„Ő felsége arra igen kész vala,
Az ő kéncsét reá sem szánja vala,
De annak módját akkor nem találá,
Mert minden népe késedelmes vala”.⁶⁶

Így mentegeti a királyt a Ferdinánd-párti Tinódi Sebestyén.

Dobó István, miután híre jött, hogy a török Szolnok és Eger ostromára

58 *Barabás Samu*: Erdély történetére vonatkozó regesták. Történelmi Tár, 1892. 287. o.

59 *Istvánffy*: A magyarok történetéből. 261. o.

60 *Sta. Ungarn*. Fasc. 66. *Castaldo* Miksa főherceghez, 1552. augusztus 16.

61 *Istvánffy*: Regni Hungarici Historia. Köln, 1685. 219. o.

62 *Tinódi*: Eger vár viadaljáról való ének 277—280. verssor.

63 *Wien, Österr. Kriegsarchiv, Alte Feldakten*, 1552. Fasc. 8. Nr. 38. (A továbbiakban a bécsi Österr. Kriegsarchiv jelzése: *Kra.*)

64 Országos Levéltár (a továbbiakban OL.) *Benignae Resolutiones* IV. 87/b. 1552. augusztus 16.

65 *Kra. Alte Feldakten*, 1552. Fasc. 8. Nr. 57. 1552. augusztus 22.; Uo. Fasc. 9. Nr. 35. 1552. szeptember 18.

66 *Tinódi*: Eger viadaljáról való ének 1299—1303. verssor.

készül, levelet írt a királynak és az egri püspöknek, hogy a vész mind közelebből fenyeget. Mivel a 200 lovasból és ugyanannyi gyalogosból álló várórség a török roppant erejének ellenállni képtelen, a vár védelmi állapotba helyezése sürgős intézkedéseket kíván. A király válaszában — bátorító szavak kíséretében — segédcapatok küldését ígérte, s ugyanakkor meghagyta Pethő Gáspár, Zolthay István és Bornemissza Gergely deák hadnagyainak, hogy csapataikkal azonnal vonuljanak be az egri várba. A felvidéki főurakat, vármegyéket és a királyi városokat pedig felszólította, hogy a megígért csapatokat azonnal küldjék Egerbe.⁶⁷

Végre V. Károly császár engedett öccse kérésének és aláírta a passauai békét. Kiadta a parancsot a segélyhadak fizetéséhez szükséges pénz beszedésére. Móric szász választó felajánlotta seregét, amely — mint Ferdinánd írja — nem nagyszámú, s elég későn érkezik, de jobb valami, ha későn is, mint semmi és soha. Ezenkívül a münsterbergi hercegtől is szolgálatába fogadott 400 lovast, s hozzálátott a pénzgyűjtéshez, hogy Móric hadának zsoldját az első hónapra kifizethesse és annak leszállítására a dunai hajóhadat elkészíthesse.⁶⁸

I. Ferdinánd mintegy 11 000 főnyi német hadat indított Magyarországra Móric szász herceg vezetésével. A sereg hajón érkezett Győr alá, s ott tábort ütött. Ferdinánd utolsó menedékét látta a hercegen, de Móric szász választó nem azért jött magyar földre, hogy itt a Habsburgok érdekeit szolgálja. Arra hivatkozva, hogy a többi német fejedelmet kell előbb bevárnia, az időt a Győrnél való vesztegeléssel fecsérrelte el. A Bécs védelmére rendelt tekintélyes sereg tétlenül és részvét nélkül szemlélte a magára hagyott Eger halálos küzdelmét.⁶⁹

Mégsem hiányoztak, akik önként (ultra!) vállalkoztak a veszélyre és bevonultak az egri várba, a maradék magyar haza megvédésére. „Megértették ugyanis — írja Forgách Ferenc —, hogy ha az elvész, nem lesz más hely, ahol megvessék lábukat és a megmaradt hazát megmenthessék.”⁷⁰ Mivel Dobó a királyi segítségre nemigen számíthatott, maga kezdett a várórség szaporításáról gondoskodni. Fogadott 88 gyalogot (drabantot), a várnak vidéken lakó lovag-tisztartói közül tizet behívott a várba szolgálatra, kik összesen 46 lovassal vonultak be. A lovagtiszt (officialis) feladata volt béke idején a majorság vezetése, a falu szolgálatainak a beszedése, háború esetén pedig a várnagy parancsára összes lovasaival a várórséghez csatlakozott. A püspökség jószágairól 110 jó puskás paraszt jött be, majd Pethő és Zolthay 40—40 lovassal, Bornemissza Gergely deák 250 gyalogossal érkezett. A sebesültek ellátására bejött négy borbélymester kilenc segéddel, továbbá három lakatos, négy kovács, öt kerékgyártó és ács, kilenc molnár, 14 süttöasszony és újabb 34 paraszt. Jöttek — ha kis számban is — a főurak, megyék és a királyi városok csapatai. Az egri várvédők egész létszáma, a munkásokkal, asszonyokkal és a vár tisztii személyzetével mintegy kétezer főre tehető. Megállapítható, hogy Eger védőinek zöme, az 1366 főnyi puskás

⁶⁷ Forgách: Magyar Históriaja. Pest, Eggenberger. 1866. 57. o.

⁶⁸ Brüsszeli okmt. II. köt. Pest, 1858. 344—347., 350. o. — „... puisque voyaez, que cestuy secours de gens du duc Mauritz est lextreme reffuge...”

⁶⁹ Marczali: Regesták. Történelmi Tár, 1878. — A münsterbergi herceg serege csak október elején indult útnak Magyarországra (Kra. Alte Feldakten, 1552. Fasc. 10. Nr. 11.); I. Ferdinánd von Plauen herceghez, Bécs, 1552. október 4. — „Notificirt, dass der Münsterberg mit seinem Kriegs Volke sich ebenfals schon zur Armee in Marsch gesetzt habe”.

⁷⁰ Forgách: Magyar Históriaja. 57. o.

gyalogság és a bejött parasztok a társadalom kizsákmányolt osztályához tartoztak.⁷¹ Eger védői fel merték tartóztatni a számbeli túlerőben levő ellenséget. Találóa írja róluk Vörösmarty:

Itt sasok és az ölö viadal vad párduci laknak,
S városokat elhagyván tengőkké váljanak erdön,
Itt sasok és az ölö viadal vad párducai laknak,
Rettentők, mint őseleik Nándornak alatta...⁷²

A császári zsoldosok pénzért, az egriek azonban otthonukért, családjukért harcoltak, s ezzel a maradék hazát is védelmezték.

Dobó István sejtette, hogy magára fogják hagyni. Ezért már augusztus 25-én azt írta Castaldónak, hogy „segedelmet csak istentől várunk, nem az emberektől”.⁷³ A király 1552 február végén a pozsonyi országgyűlésen megígérte ugyan, hogy személyesen akar egész erejével szembeszállni a törökkel, de mind ő, mind pedig fia, a trónörökös Miksa főherceg távol maradtak az országtól. Így elmaradt a nemesi felkelés, s elmaradtak a megyei hadak is. Ezért Castaldo Ferdinándhoz augusztus 28-án és szeptember 2-án írt levelében tanácsosnak vélte, hogy a király bármily csekély sereget is útnak indítana néhány ágyúval Magyarország felé, s egyszersmind elrendelné a nemesség felkelését. Ha e mellett maga a király is táborna szállna, „... az ellenség félénkebb, az erdélyiek pedig állhatatosabbak lennének”.⁷⁴ Castaldo még szeptember 11-én is arra kérte Ferdinándot, hogy legalább demonstrációképpen jöjjön le Pozsonyig; legalább színlelje, hogy kimozdult Magyarország megsegítésére.⁷⁵

Ahmed pasa nagyvezér és Ali pasa budai helytartó szeptember 2-án Szolnok alatt egyesítették seregüket. Hiába kért segítséget a királytól a szolnoki kapitány is, Nyáry Lőrinc. A spanyol és német császári zsoldosok a hatalmas török sereg láttára annyira megrémültek, hogy szeptember 4-én éjjel a Tiszán át mindnyájan megszöktek a várból.⁷⁶ „Kár Szolnokért — írják Kassáról —, amely nagy veszteség, de elviselhetőbb lesz, ha Eger megmenekül, amelynek megvédésétől függ ennek az egész országrésznek a sorsa”⁷⁷

Szeptember második hetében a Szolnok elestét követő napokban a két török sereg megindult Eger ostromára. Eger védői arra ébredtek, hogy azok, akiktől segítséget vártak, sorsukra hagyták őket. A török kezdetben nem sokra becsülte Eger vár védelmi képességét. Diadalmámorában azt képzelte, hogy hatalmas tömegének pusztá megpillantása is lefegyverzi a vár őrségét, s vagy megszökönek, mint a szolnokiak, vagy megadják magukat. Midőn Ahmed pasa Tihamérhoz érkezett, innét levelet küldött a várba, melyben

⁷¹ Soós—Szántó: Eger vár védelme 28—38. o.

⁷² Vörösmarty Mihály: Eger.

⁷³ Acsády: Magyarország három részre oszlásának története. 324. o.

⁷⁴ Történelmi Tár, 1891. 288. o.: Castaldo I. Ferdinándhoz, Szászsebesi tábor, 1552. augusztus 28.; Uo. 478. o. Castaldo I. Ferdinándhoz, Szászsebesi tábor, 1552. szeptember 2. — „... iudicarem, ut omnimode saltem simularet, velle in subsidium Hungariae ac istarum partium exire, et quamvis paucos effectus facere posset, in gente tamen apparatus ostentet”

⁷⁵ Történelmi Tár, 1891. 479. o.

⁷⁶ Szendrei János: Szolnok eleste 1552-ben, Hadtörténelmi Közlemények, 1899. 125—140. o.

⁷⁷ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67. 1552. szept. 7. — „... sed et tolerabiliter erit servata Agria, in cuius defensione omnium partium istarum defensio continetur.”

az őrseget kérés, ígélet és fenyegetés mellett a vár feladására szólította fel: „Két hadsereggel jövök, melyek egyike a hatalmas Szolimán szultán fővezér-
sege alatt elfoglalta Temesvárt, továbbá hatalmába kerítve Lippát, Csaná-
dot és sok más híres helyet és várat, azt az egész területet, mely a Körös,
Maros, Tisza és Duna között széltében és hosszában elterül, szerencsésen
meghódoltatta, a másik hadsereg pedig bevéve Veszprémet, Drégelyt, Szé-
csényt és az Ipoly folyóig elterülő egész vidéket, levágva, és megsemmisítve
a ti két hadseregeteket, s fegyvereivel Magyarországot iga alá hajtva, em-
lékezetes győzelmet aratott. Most az a szándékom, hogy egyenesen Egernek
tartok. Úgy hallom, hogy ti vagytok a parancsnokai. Ezért felszólítalak és
figyelmeztetlek benneteket, hogy inkább a hatalmas és igazságos fejedele-
meknek, Szolimánnak kegyességét, mint fegyvereit tapasztaljátok meg, s
adjátok fel Eger várát”.⁷⁸

Ahmed pasának ezt a levelét Dobó szeptember 10-én Vass Miklós várbeli
apródjával felküldte Bécsbe az egri püspökhöz saját levele kíséretében,
amelyben értesítette, hogy a török Eger várát megszállotta, s kérte, hogy
a leveleket juttassa el a királyhoz és eszközöljön ki tőle segítséget. A „jó
pispök” — Tinódi szerint —

„Ezön ő magában buskodik vala,
Az fejedelmeknek könyörög vala,
Jelösben ő felségét kéri vala,
Egőr segítségére inti vala”.⁷⁹

I. Ferdinánd azonban csak annyit tett, hogy a felvidéki főurakat s me-
gyéket buzdította, hogy saját érdekükben is siessenek Eger megmentésére.
A körülzárt vár kapitányait és védőit pedig kitartásra, állhatatosságra buz-
dította és ígérgette a segítséget.⁸⁰ Az egri püspök „nagy, szép biztatásokkal”
bocsátotta el Vass Miklóst, megígérvén, hogy

„Éjjel-nappal uristenhez imáda,
Mise-mondásokkal ohit vala,
Egri vitézökért imádkoztat vala”.⁸¹

Dobó Istvánnak és tisztársainak tevékenysége egyrészt a török rohamok
visszaverésére összpontosult, másrészt — már csak a várórség bátorságának
s bizalmának a fenntartása érdekében is — az ostrom folyamán a külső
segítség, a felmentő sereg kieszközlésére. „Immár segítséget sehonnét nem
várnak”, mégis a „köz népet” azzal biztatják, hogy „sok nép jó”.⁸² Az egri
várórséget tehát az a remény táplálta, hogy a király által ígért segítség
előbb-utóbb megérkezik.

Móric szász választó és Bebek Ferenc főkapitány Gyórnél meglehetősen
számú csapatokkal táboroztak, de meg sem indultak Eger felmentésére. Az or-
szág nyugati felében táborozó had nem tekintette feladatának, hogy elhárítsa

⁷⁸ *Istvánffy*: A magyarok történetéből. 263—264. o.

⁷⁹ *Tinódi*: Eger vár viadaljáról való ének 1292—1310. verssor.

⁸⁰ *Gyárfás*: Dobó István 77. o. — „... ad constantiam hortatur, auxiliumque promittit”.

⁸¹ *Tinódi*: Eger vár viadaljáról való ének 1304—1308. verssor.

⁸² Uo. 1288—1291. verssor.

az ostromlott várra nehezedő szörnyű veszélyt. Csak akkor volt szándékában a török feltartóztatása, ha a védelmi vonalat áttörve az osztrák tartományok határához talál közeledni. Ferdinánd király szeptember 19-én kelt levelében elárulja, hogy Szász Móric gondjaira a Bécs és a bánya- városok védelme szempontjából fontosabb komáromi, pápai, lévai és csábrági várat bízta. Ezért írt a felsorolt várak kapitányainak, hogy jó és biztos hírszerzőket tartsanak s engedelmesskedjenek a szász választónak.⁸³

Castaldo a szászsebesi táborból szeptember 20-án Szász Mórichoz intézett levelében szükségesnek tartotta, hogy a választó haladék nélkül sisessen az ellenség által ostromlott Egerhez.⁸⁴ A király erdélyi fővezére szeptember 23-án azt írja Ferdinándnak, hogy Egert már (!) a budai és temesvári pasák ostromlják, amelynek elfoglalása után Kassát szándékoznak megtámadni.⁸⁵ Két nappal később arra kérte a királyt, hogy a szász választót küldje seregével az egriek segítségére. Tehetsége szerint ő is kész támogatni őt Erdély felől.⁸⁶ Castaldo azért sürgette Szász Móric választó seregének akcióba lépését, mert attól tartott, hogy Eger és Kassa elfoglalásával a török elvágja Erdélyt és az erdélyi császári csapatok utánpótlását a királyi Magyarországtól.

De Castaldo sem tudott segítséget nyújtani Egernek. Nem szűnt meg panaszkodni, hogy nincs pénze, nem is kap senkitől; éjjel-nappal vigyáznia kell, hogy saját katonái ki ne rabolják. Büntetni sem mer, hogy még nagyobb csüggedés ne szállja meg őket. Az éhségtől és hidegtől úgy hullanak katonái, mint a legyek.⁸⁷ Egyik levelében pedig arról számol be a királynak, hogy a lakosság mindjárt a törökhöz pártolna és ellenük támadna, ha a szászsebesi táborból — felsőbb parancsra — valami biztos helyre vonulna. A városok nem fogadják be; amelyek tennék is, azok sincsenek megerősítve, élelmiszerekkel ellátva, s a polgárság sem hajlandó ingyen eledelt adni. Mindenki elvesztette reményét a seregben; azt gondolják, hogy a törökök adóval s János Zsigmondnak királyként való elismerésével kiengesztelhetik; ebben a reményben tör be Ahmed pasa, mert tudja, hogy a nemesség a táborból azonnal szétszalad.⁸⁸

Vass Miklós várbeli apród még vissza se tért bécsi útjáról Egerbe, amikor Dobó István szeptember 22-én a heves ágyúzáson átesett várból Varsányi Imrét útnak indította Szarvaskő várába. A szarvaskői várnagy, Szalkai Balázs, Dobó kérésére írt a megyének, városoknak, főuraknak, hogy küldjenek segítséget. Nagy Lukács 24 huszárral egészen Vácig portyázott, de segélyhadra nem akadt és csak nehezen, példátlan vakmerőséggel tudott szeptember 23-án Vass Miklóssal és Varsányi Imrével együtt a török táboron áttörni és a várba visszatérni. De sem a király, sem a püspök levele, amit magukkal hoztak, nem tartalmazott mást a biztatáson, reménykeltésen és a bajban forgolódókért való imádkozáson kívül.⁸⁹

⁸³ Kra. Alte Feldakten, 1552. Fasc. 9. Nr. 37.; I. Ferdinánd a komáromi, pápai, lévai és csábrági kapitányoknak. Bécs, 1552. szeptember 19.

⁸⁴ Történelmi tár, 1891. 480. o.

⁸⁵ Uo. 481. o.

⁸⁶ Uo. 481—482. o.; Sta Ungarn, 1955. Fasc. 67. Castaldo I. Ferdinándhoz. Szászsebesi tábor, 1552. szeptember 25.

⁸⁷ Történelmi Tár, 1892. 481., 482—483., 487. o.

⁸⁸ Uo. 483. o.

⁸⁹ Gyárfás: Dobó István, 74. o.; Tinódi, Eger vár viadaljáról való ének, 1312—1319. verssor: „Ezön kéri, írjon az nagy uraknak,

I. Ferdinánd szeptember 29-én írja Bécsből Móric szász választónak: „Eger-ről, a törökök elvonulásáról még nincsen biztosabb hírünk, csak az, amit Szarvaskó ura, Zarkhan (Sárkány—Sz. I.) Balázs írt, hogy ti. a törökök kissé visszahúzódva hátul táboroznak, és hogy a mieink — dacára a heves lövészetnek — férfiasan és vitézül védekeznek”.⁹⁰ Október 3-án a király arra szólította fel a szász választót, hogy nyomuljon előre és gondoskodjék arról, hogyan lehetne a törököt Eger alól elűzni.⁹¹ Castaldónak pedig október 8-án azt írja, hogy „két német csapatot küldött — ha lehetséges bejutnia Egerbe, ellenkező esetben pedig Kassára”.⁹² Castaldo szavakban ígérte ugyan Eger megsegítését, de semmit sem tudott tenni érdekében.⁹³

Kétségtelen, hogy Ferdinánd igyekezett Eger felmentését szorgalmazni. Október 11-én ismét írt a szász választónak, hogy a győri tábort elhagyván Eger felmentésére siessen. Reméli, hogy Castaldo sem fog semmit elmulasztani, ami a vár megmentésére szolgál.⁹⁴ Ferdinánd október 13-án Bécsből tudatta Castaldóval, hogy a szász választó Győrnél táborozik, mi által az ellenség kényszerítve van (!) abbahagyni Eger ostromát.⁹⁵ Híre járt, hogy a török egri táborában nagy éhínség és döghalál dühöng, s Ahmed és a budai pasa között feszültség állt be, amiért Ahmed — Erdély megrohanása helyett — a budai pasa segítségére volt kénytelen menni. Majd a király azzal vigasztalja Castaldót, hogy a török már nem marad hosszabb ideig Egernél, „... se nektek, sem Erdélynek kárt okozni nem fog, mert egy könnyű lovascsapat az ellenség földjére ütött és Vált felégette”.⁹⁶

A király ugyanezen a napon írt Balassa Menyhértnek, hogy a főurakat s a megyéket azonnal szólítsa fel segítségadásra, s a fegyvereseket saját csapataival vezesse Eger felmentésére. Másnap, október 14-én maga a király is írt a megyéknek, hogy parancsának s az országgyűlés rendelkezésének engedve, megmaradásuk érdekében kövessék az ő példáját, ki fegyveres népét már elküldte, s csapataikat Balassa hadával egyesítve Eger felszabadítására siessenek.⁹⁷ Felszólításának azonban nem volt semmi foganatja.⁹⁸ A Győrnél táborozó császári seregek magatartására jellemző, hogy Móric szász választó még október 15-én is arról tudakozódott Bebek Ferenc gömőri

Vármegyéknek, az szabad városoknak,
Egőr oltalmára rá gondolnának;
Balázs levelén kik semmit adának”.

⁹⁰ *Gömöry Gusztáv*: Eger ostroma 1552-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 1890. 627. o.; Kra. Alte Feldakten, 1552. Fasc. 10. Nr. 8.

⁹¹ *Gömöry*: Eger ostroma. 627. o.

⁹² Történelmi Tár, 1892. 484. o.

⁹³ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; *Castaldo* I. Ferdinándhoz. 1552. október 2. — „... quamvis manifesto periculo ibo ad aliquod subsidium Agriae ferendum cum intelligentia Ducis Mauritii...” — Október 8-án azt írja I. Ferdinándnak: parancsolja meg Móric szász választónak, hogy nyomuljon előre; ezt hallván, ő is megindul seregével.; Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; *Castaldo* I. Ferdinándhoz. Szászsebesi tábor. 1552. október 8.

⁹⁴ Sta. Ungarn, 1552. 67.; I. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Bécs, 1552. október 11. — „... si aliquem viam et rationem scires, per quam hostes Turcae, qui nunc Agriam acerrime oppugnant, inde repellere vel retrahi queant”; Kra. Alte Feldakten, 1552. Fasc. 10. Nr. 19.; I. *Ferdinánd* a szász választóhoz. Bécs, 1552. október 11.; Történelmi Tár, 1892. 485. o.

⁹⁵ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Bécs, 1552. október 13. „... omnes vias ac rationes initurus, per quas hostes ab oppugnatione Agriae abstrahat, atque vel penitus eos ad dissolutionem cogat, vel saltem alio divertat...” — A választó — Ferdinánd szerint — minden követ megmozgat, hogy a törököt eltávoztassa Egertől. Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Bécs, 1552. október 18. — „... omnem lapidem movet, ut Turcas ab Agria... divertat...”

⁹⁶ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. *Ferdinánd* Castaldóhoz. Bécs, 1552. október 13.; Történelmi Tár, 1891. 486. o.

⁹⁷ *Gyárfás*: Dobó István, 74.; *Gömöry*: Eger ostroma. 630. o.

⁹⁸ *Pray György*: Epistulae procerum Regni Hungariae. Pars II. Pozsony, 1806. 331—333. o.; *Ungnád János* Nádasdy Tamáshoz. 1552. október 10. Győr. — „... Ceterum multi varii sermones hinc inde publicantur, quod Hungari, praesertim Spectabilis et Magnifica Dominatio Vestra et alii, quos vulgus tantis in rebus observare solet, huius expeditioni, quae causa tuendae regni Hungariae coronae potissimum suscepta est, adesse tantopere tardant.”

főispánhoz Pelsőcre intézett levelében, hogy „mennyien vannak az ostromló törökök, mi a tervük, hogy állanak az ostromlott várbeliek?”⁹⁹ Ferdinánd október 15-én Castaldót arra biztatta, hogy Lippa felé tehetne valamiféle „diverziót” — vagy legalábbis ilyen szándékot mutathatna —, hogy a törököt annál könnyebben el lehessen vonni Eger ostromától.¹⁰⁰ Azt viszont a király már nem tartotta volna helyesnek, ha Castaldo csak azért kijött volna Erdélyből, hogy elvonja a törököt Eger alól.¹⁰¹

I. Ferdinánd október 22-én Castaldóhoz írt levelében nem tartja a szász választó seregét elégségesnek arra, hogy az ellenséggel diadallal megmérkőzhessék. Ezért tanácsosabbnak vélte, ha Móric is „folytonos excursiókkal fárasztja az ellenséget”, amint már tette Veszprém és Fehérvár felé való portyái által. A király úgy gondolta, hogy ezzel a taktikával a választó Eger ostromának feladására tudja kényszeríteni a törököt.¹⁰²

Az ostromló török sereg — 38 napi kemény ostrom után — október 18-án eltakarodott Eger alól. A korabeli hírközlés lassúsága miatt a pozsonyi helytartótanács urai még október 23-án nem tudták, hogy mi történt Egerben, mert ezen a napon kelt levelükben azt tanácsolták Nádasdy Tamás főkapitánynak, hogy Kassán kellene a könnyűlovasságot összpontosítani és innen intézni — a föld népével egyesülve — Eger felé a felmentő támadást.¹⁰³ Ebben az esetben a török Egert odahagyván Kassa felé fordulna. Különben is az a hír járja, hogy a török had az ostrom alatt elgyengült, elkedvetlenedett, eleségben fogyatkozást szenved.¹⁰⁴

De az ilyesfajta üres tervezetések és egymásnak ellentmondó intézkedések már elkéstek és szükségtelenelemek bizonyultak. A török elvonult Eger alól; Ahmed pasa Szeged, Ali pasa pedig Buda felé indította el seregét.¹⁰⁵ Dobó István várkapitány Iványi György, Vajda János, Somogyi András és Kószeghy Albert hadnagyokat a töröktől zsákmányolt zászlókkal követségbe küldte Bécsbe a királyhoz. A küldötteket nemcsak Ferdinánd, az egri püspök és a főurak, hanem Móric szász fejedelem, a mozdulatlan győri tábor tehetetlen fővezére is nagy örömmel és gazdag ajándékokkal fogadta. Fer-

⁹⁹ Pray, Epist. Proc. II. 334. o.; A szász választó levele Bebek Ferenchez. 1552. október 15. — „... quantus sit Turcorum numerus sub Agria, et quid hactenus ibidem effecerunt, quamdiu sub ea perseverare... quid denique de obsessis in Agria sperandum sit...”

¹⁰⁰ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. Ferdinánd Castaldóhoz, Bécs, 1552. október 15. — „... nihil aliud dicem, nisi quod nobis gratissimum fuisset, si demonstrationem vel ostentationem saltem alicuius expeditionis versus Lippam facere potuisses, vel adhuc posses quo facilius hostes ab obsidione seu oppugnatione Agriae abstrahantur”; Uo. október 18. „... neque enim commodiorem viam Agriae subsidium ferendi, vel hostes inde abstrahendi videmus, atque si motum aliquem versus Lippam simulares...”

¹⁰¹ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. Ferdinánd a gyulafehérvári vikáriushoz, Bécs, 1552. október 22. — „... nec Regno excedat (sc Castaldo — Sz. I.) ... sed Transsylvaniae duntaxat conservacioni atque defensionis incumbat...” — Castaldo október 20-án azt írja I. Ferdinánd királynak, hogy az egri várvédők — a felmentő sereg késése miatt — kezdenek kétségbeesni, hogy saját erejükből képesek lesznek-e azt a helyet tartani oly hatalmas ellenséges hadsereggel szemben.; Sta. Ungarn, 1552. Fasc.; 67. Castaldo I. Ferdinándhoz, Szászsebesi tábor, 1552. október 20. „... quia cum videant obstinationem hostium et Ducem Mauritium cum exercitu Maiestatis Vestrae tam a longe iter facere, desperant locum illum posse quoad a seipso contra tam validum exercitum teneri...”

¹⁰² Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. Ferdinánd Castaldóhoz, Ebersdorf, 1552. október 22. — „... Quare tutius fore arbitraremur dictum Ducem Mauritium in his partibus remanere et hostes... assiduus excursionibus molestare, aliisque strategematibus ab oppugnatione Agriae retrahere, versus Vesprium, Albam Regalem et finitima illis loca excurrere facit, nec cessat... vias ac rationes tentare, et inire, per quas hostes ab Agria abstrahere posse...”

¹⁰³ Pray, Epist. Proc. II. 335—338. o. A helytartótanács Nádasdy Tamáshoz. 1552. október 23. — Figyelemre méltó, mivel hívja harcba a föld népét: — „... universa illa plaga usque ad Poloniae confinia, capitatum pro salute patriae, pro aris et focis, atque adeo pro liberis et conjugibus consurgat, et se exercitui Sacrae Maiestatis coniungat...”

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Kra. Alte Feldakten, 1552. 10. Nr. 50.; I. Ferdinánd a szász választóhoz, Ebersdorf, 1552. október 31.

dinánd úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a török abban az évben már semmihez sem fog kezdeni, hanem rövidesen hazatér téli szállására.¹⁰⁶

A bécsi hadvezetés nem vállalkozott az egri vár alól szegény szemre elkullogó, megvert ellenség üldözésére és megsemmisítésére. Pedig október 23-i levelében Castaldo is felhívta a király figyelmét, „hagyja meg felséged a szász választókat, hogy mielőtt elvonulna a török Eger alól, induljon üldözésére”.¹⁰⁷ Amikor Móric szász választó, a győri tábor fővezére értesült a török sereg elvonulásáról, ahelyett, hogy pihent hadaival Ali fáradt és megcsappant seregét megtámadta volna, szétbocsátotta csapatait. A felsorakoztatott adatok megcáfolják egyes német (és magyar) írók ama állítását, hogy Móric szász választó győri táborozása bírta rá a törököt, hogy Eger alól elvonuljon. A Bécs védelmére rendelt tekintélyes sereg tetlenül nézte a magára hagyott Eger hősi küzdelmét. A Habsburg király Egernek is a „védőbástya” szerepét juttatta az örökös tartományok megmentésének érdekében.¹⁰⁸

Annál kétszínűbbnek és hamisabbnak tűnik I. Ferdinánd királynak a gönci részleges gyűlés felterjesztésére és végzéseire 1553. január 17-én adott válasza: már személyesen készült seregével a törököt megtámadni, ha abba nem hagyták volna Eger ostromát, s a tél nem lett volna éppen küszöbön.¹⁰⁹

Castaldónak 1552. október 30-án I. Ferdinándhoz intézett levele — Sándor moldvai vajda követére hivatkozva — arról értesít bennünket, hogy a szultán azért hívatta vissza Ahmed pasa alatt Magyarországon katonáskodó egész seregét, mert a perzsák a török seregeket a határon megverték, elfoglalt birtokaikat visszavették, sőt több várat is visszafoglaltak. Ezért Rusztán pasa a legnagyobb sietséggel és mindazokkal a csapatokkal, amelyeket sebtében össze tudott szedni, a perzsa határ felé vonult.¹¹⁰

Igaz ugyan, hogy Thamaspah sah korában (1524—1576) Perzsia általában majdnem mindig védekezésre kényszerült a törökkel szemben, mégis sokszor lekötötte keleten a török katonai erőket. Sőt, az 1551—52-es háborúban, amikor Szolimán seregei Magyarországon jelentősen kiterjesztették a hódolt-sági területet, keleten a perzsák értek el kisebb eredményeket; több török határerődöt megtámadtak és felgyújtottak.¹¹¹ Valószínűnek tarthatjuk tehát, hogy a perzsáktól elszenvedett vereség volt annak oka, hogy Ahmed pasa nagyvezér serege oly gyorsan kivonult Magyarországról.

„Amhát táborát hamar inditá,
Minden hadával onnet kiszállá,
Nagy dicséretöt egriekről szólla,
Ferdinánd királ nagy örömet halla”.¹¹²

¹⁰⁶ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; I. Ferdinánd Castaldóhoz, Eberdorf, 1552. október 29.

¹⁰⁷ Történelmi Tár, 1892. 488—489. o.

¹⁰⁸ Sinkovics: Végvári harcok. 54. o.; Perjés: Zrínyi 83—87. o.; Ruzsás Lajos: Előszó. Szi-getvári Emlékkönyv. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968. 10. o.

¹⁰⁹ Fraknói Vilmos: Magyar Országgyűlési Emlékek. III. köt. (1546—1556). Budapest, 1876. 405—406. o.; I. Ferdinánd király válasza a gönci részleges gyűlés felterjesztésére és végzé-seire.

¹¹⁰ Sta. Ungarn, 1552. Fasc. 67.; Castaldo I. Ferdinándhoz. Szászsebesi tábor, 1552. október 30.; Történelmi Tár, 1891. 490. o. „... Regem Persarum omnes Turcarum copias ad confinia sui Regni profligasse... Qua clade compulsus universum exercitum sub Ahamet passa in Hungaria militantem revocare fecit...”; Uo. I. Ferdinánd a szászok universitasához, Ebers-dorf, 1552. október 28. — „... Principes Turcarum sicuti fidedignis exploratoribus comper-tum habemus in Asia contra Persarum Regem Sophy valde sinistra fortuna utatur...”

¹¹¹ Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches. III. köt. 1828. 312—315.; Medzibrodsky Endre: A XVI—XVII. századi török—perzsa háborúk történetének kérdéseire. Különnyo-mat az Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica X. számából. Szeged, 1962. 25—26. o.

¹¹² Tinódi: Egri históriájának summája 441—444. verssor.

Аз elmondottak alapján Eger győzelmének okait négy pontban foglalhatjuk össze:

a) Az egeri várórség — Dobó István várkapitány vezetésével — 38 napon keresztül „bátor szívvel” állta a török sereg súlyos rohamait anélkül, hogy királyi (mezei) felmentő sereg érkezett volna segítségükre;

b) az ostromló török sereg — mire Eger alá ért — meggyengült, kimerült; hiányt szenvedett élelmiszerekben és járványok pusztították; hidegre fordult az időjárás, elközelgett a téli kvártély ideje;

c) Eger győzelmében része volt Temesvár, Drégely és mindazoknak a váraknak, amelyek hosszabb-rövidebb időre lekötötték az ellenség erejét, úgy, hogy a török csapatok csak szeptember 10. körül foghattak Eger ostromához;

d) a perzsáktól elszenvedett vereség következtében a szultán gyorsan kivonta Magyarországról az Ahmed pasa alatt katonáskodó török seregeket.

ИМПЕ САНТО:

ОТСТУПЛЕНИЕ ТУРЕЦКОЙ АРМИИ ОТ КРЕПОСТИ ЭГЕРА В 1552 ГОДУ

Резюме

На защитников Эгерской крепости, поддержанных и народным ополчением из задачи отражения Турецкой осады в 1552 году выпала львиная доля и потребовала от них понесения огромных жертв. Некоторые исследователи «романтическим воодушевлением» пишут об их роли и стойкости крестьян, пришедших в крепость.

По нашему мнению, более дифференцированный анализ существовавшего положения может более основательно показать истинную роль и значение защиты Эгерской крепости.

Уже и современников заинтересовал вопрос о том, каковы же собственно были причины отступления турок от Эгера. Другими словами — в чем заключалась «тайна» успешной защиты крепости Эгера.

Эгерскую победу можно было совершить потому, что Иштван Добо — хотя бы в этом, выдающемся периоде своей жизни — умел и смел опираться в борьбе против турок на отвагу и на патриотизм народа.

Среди причин, вызывавших отступление турецкой армии от стен Эгера необходимо отметить и также как неприятная зимняя погода и факт значительного снижения боевых качеств неприятельской армии.

Наши источники свидетельствуют о том, что в Эгерском лагере царили чума и чрезмерный голод. Имеющиеся данные опровергают утверждения некоторых историков о том, будто пребывание войск саксонского курфюрста, Морица в городе Дьёр заставило турок отступить от стен Эгера. Крупные войска, предназначенные для защиты Вены пассивно относились к героической борьбе, предоставленного самому себе Эгера. Габсбургский король отвёл и для Эгера роль «Бастиона» в интересах защиты своих вечных провинций.

Статья сводит причины победы защитников Эгера к нижеследующим четырём пунктам:

- a) Гарнизон крепости — под руководством капитана Иштвана Добо — на протяжении 38 дней «храбрым сердцем» выдерживал тяжёлые атаки турецкой армии без какой-либо помощи со стороны королевских (полевых) войск подкрепления.
- b) Турецкая армия, которая атаковала крепость Эгера, ослабела, истощилась. В турецком лагере не хватало продуктов, свирепствовала эпидемия, погода ухудшилась, возникла необходимость подготовить войска к зимним условиям.
- v) В победе над турками защитникам Эгера несомненно способствовали также крепости Дрегеля, Темешвар и все те крепости, которые смогли временно сковывать

силы противника таким образом, что турецкие войска имели возможность начать штурм Эгера лишь ок. 10-го сентября.

- г) Турецкий султан, потерпевший поражение от Персии вынужден был срочно вывести из Венгрии турецкую армию, служившую под командованием великого визира паша Ахмед.

IMRE SZANTO:

DER ABZUG DES TÜRKISCHEN HEERES UNTER EGER IM JAHRE 1552

Resümee

Der Besetzung der Festung von Eger, die auch durch den Widerstand des Volkes unterstützt wurde, fiel von der Aufgabe, die türkische Offensive im Jahre 1552 abzuschlagen, ein enormer Teil voller Opfer zu. Diese Rolle und wie sich die Bauern, die in die Festung kamen, behaupteten, beschrieb ein Teil der Forscher mit einer gewissen romantischen Einstellung. Unserer Meinung nach könnte eine differenzierende Zergliederung die wahre Rolle und Bedeutung der Festungsverteidigung von Eger noch tiefergehend zeigen.

Die Frage der Gründe, denzufolge die Türken unter Eger abzogen, befasste sich sogar die Zeitgenossen. Mit anderen Worten: Was war das „Geheimnis“ der erfolgreichen Verteidigung von Eger?

Der Sieg von Eger konnte darum zustande kommen, weil István Dobó — wenigstens in diesem hervorragenden Abschnitte seines Lebens — vermochte und sich getraute, gegen den Türken sich auf die Standhaltung und Heimatliebe des Volkes zu stützen. Man kann weiterhin auch als einen der Gründe des Abzuges der Türken unter Eger das winterliche, ungünstige Wetter, sowie den mindernden Kampfwert des feindlichen Heeres nicht als einen „nebensächlichen“ Umstand in Betracht nehmen. Unsere Quellen berichten davon, dass in dem Lager vor Eger Hungersnot und Pest wüteten.

Die Angaben widersprechen den Behauptungen einiger Geschichtsschreiber, dass sich die Türken zum Rückzug entschlossen, weil Moriz von Sachsen bei Győr lagerte. Das zum Schutze Wiens bestimmte bedeutsame Heer betrachtete tatlos den heroischen Kampf des vereinsamten Eger. Der Habsburg-König hatte auch Eger die Rolle der „Schutzfestung“ zur Rettung der Kronländer zugeteilt.

Die Studie fasst den Sieg von Eger in vier Punkten zusammen:

a) Die Besetzung der Festung Eger — unter der Führung des Kapitän István Dobó — leistete den schweren Stürmen des türkischen Heeres 38 Tage hindurch Widerstand, ohne dass ein königliches Befreiungsheer zur Hilfe gekommen wäre.

b) Das türkische Heer schwächte ab und ermüdete bis es unter Eger gelang; litt Mangel an Lebensmittel und war von Seuchen befallen; das Wetter wurde kalt, es näherte sich die Zeit des Winterlagers.

c) Am Siege Egers hatten auch Temesvár, Drégely und alle anderen Festungen Teil, die auf eine Zeit der feindlichen Kraft zu schaffen gaben, so dass die türkischen Truppen nur um den 10-ten September zur Belagerung von Eger gelangten.

d) Zufolge der von den Persern erlittenen Niederlage zog der Sultan die in Ungarn unter der Führung des Grosswesirs Achmed Pascha stehenden türkischen Truppen schnell zurück.

